

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті здійснено аналіз та узагальнення наукових підходів до трактування сутності екологічної компетентності майбутнього фахівця. Уточнено співвіднесеність понять «компетенція» і «компетентність». Акцентується увага на важливості формування екологічної компетентності учителя природничих дисциплін як передумови здійснення безперервної екологічної освіти і виховання учнівської молоді. Визначено структуру екологічної компетентності майбутнього учителя. Запропоновано поглибити і розширити екологічною компонентою перелік загальних і фахових компетентностей випускника вищого педагогічного закладу освіти.

Ключові слова: компетенція, компетентність, екологічна компетентність, майбутній учитель, екологічна освіта, вищий заклад освіти.

Постановка проблеми. Визнання провідної ролі екологічної освіти серед державницьких механізмів, спрямованих на підготовку фахівців зі сформованими екологічними компетенціями, відображено як у вітчизняних, так і зарубіжних державних документах та нормативних актах. Екологічна освіта покликана формувати адекватне світосприйняття сучасної людини, сприяти продуктивному переосмисленню її місця в природі, виховувати почуття відповідальності за свої вчинки і дії, зокрема у сфері професійної діяльності. Реалізація поставлених завдань у вищій школі здійснюється на основі Національної доктрини розвитку освіти, Закону України «Про вищу освіту», Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепції екологічної освіти, Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Приміром, у Національній стратегії розвитку освіти України до 2021 року наголошується, що зміст і організація сучасної освіти недостатньо орієнтовані на формування у молоді життєво важливих компетентностей.

В умовах загрози екологічної кризи особливо актуальним є набуття майбутніми фахівцями екологічної компетентності як складової компетентності професійної. Отже, наведений перелік нормативно-правових документів свідчить про визнання екологічної парадигми пріоритетним напрямом освіти. Відповідно проблеми екологічної освіти студентів та їхньої підготовки як майбутніх учителів до організації екологічної освіти і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах набувають суспільного значення.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» формування системи

компетенцій є якісним показником готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності. Звідси постає завдання для вищої професійної педагогічної школи, яка має забезпечити формування екологічної компетентності та готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до екологічної освіти і виховання підростаючого покоління.

Джерелами становлення сучасної освітньої системи визначають основні сфери самовизначення особистості: людина, суспільство, природа, ноосфера. Тому для природничо-наукової педагогічної освіти одним із шляхів реалізації гуманістичних цілей є ознайомлення студентів з глобальними проблемами сучасного світу, які розв'язуються в єдності природничого та гуманітарного знання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів переконливо доводить, що розуміння поняття «компетентність» не набуло одностайності. Відсутні й загальноприйняті визначення основних понять: компетенцій, компетентностей, ключових кваліфікацій, ключових навичок. У зв'язку з цим **мета статті:** проаналізувати змістове наповнення понять «компетенція», «компетентність», «екологічна компетентність» та визначити особливості формування останньої у студентів природничих факультетів вищих педагогічних закладів освіти у процесі професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У вітчизняних наукових дослідженнях значна увага приділяється обґрунтуванню теоретичних та методологічних засад підготовки майбутніх учителів. Зокрема, цій проблематиці присвячені праці Ш. О. Амонашвілі, В. І. Бондаря, В. М. Гриньової, М. Б. Євтуха, С. А. Литвиненко, Л. А. Онишук, О. А. Остряньскої, О. Я. Савченко, І. М. Шапошнікової та інших. Проблеми екологічної підготовки майбутнього вчителя розглядалася С. В. Алексєєвим, О. А. Бідою, Г. В. Ковальчук, А. В. Мироновим, Н. С. Назаровою, І. Д. Сірик, О. С. Сластьоніною, С. В. Совгірою, М. С. Швед, С. В. Шмалей, В. А. Ясвіним й іншими.

У роботах Н. М. Бібік, С. У. Гончаренка, І. О. Зимньої, Т. І. Іванової, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, О. В. Савченко, С. О. Сисоевої, А. В. Хуторського та інших. обґрунтовується необхідність реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі.

Основні підходи до формування екологічної компетентності студентів вищих закладів освіти переважно технічного профілю, з'ясування її сутності та структури визначено у працях О. В. Гуренкої, С. А. Жданової, Я. О. Логвінової, Л. М. Титаренко, А. Л. Хрипунової, Н. О. Черновол, Л. В. Юмашевої й ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори

або опорні знання [6]. На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають наявність таких якостей:

- спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби;
- комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок, які реалізують ці потреби.

У цьому контексті слушною є думка В. А. Петрук, яка під компетентністю розуміє властивість, що у своєму становленні проходить послідовні етапи логічних перетворень: від ставлення до цінностей, від знань до умінь [4].

З огляду на зазначене, фахівець, оволодівши відповідними компетентностями, що містять певний комплекс професійних знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій, зможе виконувати покладені на нього соціальні функції; ефективно розв'язувати відповідні проблеми, тобто стати затребуваним спеціалістом, здатним реагувати на нові запити суспільства.

Такого ж підходу дотримується С. У. Гончаренко, який визначає компетентність як «сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [1, с. 78].

У декларуванні компетентнісного підходу у національній освіті знаходимо деякі неточності у співставленні понять «компетентність» та «компетенція», які часто вживаються синонімічно. Слід відзначити, що переважна більшість дослідників не розглядають ці поняття як тотожні. Зокрема, А. В. Хуторської також розділяє ці поняття, розуміючи під компетенцією певну відчужену, наперед задану вимогу до освітньої підготовки учня, а під компетентністю - вже сформовану його особистісну характеристику. Поняття «компетенція» потрактовується ним як сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються відповідно до певного кола предметів і процесів і необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них, а власне володіння цими якостями учений називає компетентністю [8, с.60].

Отже, у вищій освіті компетенція постає як наперед задана соціальна вимога чи норма до рівня професійної підготовки, а компетентність відображає ступінь оволодіння майбутнім фахівцем заданою компетенцією, що забезпечується сформованими особистісними ставленнями, цінностями й переконаннями.

Як зазначає О. В. Овчарук, у межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати або набути компетентність у певній сфері діяльності. Оскільки мова йде про освітній процес, то одним з його результатів й буде набуття людиною низки компетентностей, які є необхідними для діяльності як у різних сферах суспільного життя, так і в навколишньому середовищі та відповідно до соціальних вимог і сподівань [2].

Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців є одним з найголовніших завдань вищої освіти в умовах сталого розвитку, що передбачає оволодіння студентами науковими знаннями про взаємозв'язки у системі «природа – людина – суспільство»; розуміння сучасних проблем навколишнього середовища, усвідомлення відповідальності про стан довкілля на глобальному, регіональному та локальному рівнях; вміння приймати відповідальні рішення щодо екологічних проблем, оволодіння нормами екологічно доцільної поведінки і діяльності у довкіллі та розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості у ставленні до природи.

На думку Л. М. Титаренко, екологічна компетентність передбачає оволодіння студентами системою знань про навколишнє середовище, набуття практичного досвіду вирішення екологічних проблем, прогнозування власної поведінки і діяльності в довкіллі, потребу у постійному контакті з природою і, як результат, бажання взяти особисту участь у її охороні [7].

Екологічну компетентність Л. Д. Руденко розглядає у двох взаємопов'язаних аспектах:

- рівень знань і підготовки і здатності людини до практичного вирішення екологічних проблем;
- наявність у неї низки особистісних якостей, що відображають ставлення і мотивацію до вирішення поставлених завдань [5].

Подібного підходу дотримується Н. О. Черновол, яка екологічну компетентність майбутнього інженера визначає як інтегровану характеристику особистості, що поєднує екологічні знання, цінності, практичну підготовку, вміння та готовність самостійно ухвалювати рішення, здійснювати професійну та інноваційну діяльність в інтересах сталого розвитку природи та суспільства [9].

Продовжуючи думку попереднього автора, Л. В. Юмашева стверджує, що формування екологічної компетентності студентів вищих закладів освіти є безперервним процесом, що здійснюється через їхню практичну діяльність у навколишньому середовищі, набуття ними життєвого досвіду екологічно доцільної діяльності на основі розвитку їх екологічно значимих особистісних якостей (готовність до емпатії, толерантність, гуманізм) [10].

У роботах низки дослідників (Я. О. Логвінова, С. А. Жданова, А. Л. Хрипунова) простежуються подібні концепти у розумінні сутнісних характеристик екологічної компетентності майбутнього фахівця, що визначається як інтегрована якість особистості, сформована у результаті поєднання засвоєних екологічних знань, набутих екологічних цінностей та мотивацій до екологічно доцільної діяльності у процесі професійного самовизначення й самореалізації.

Узагальнивши зазначені вище підходи, ми дійшли висновку, що формування екологічної компетентності майбутніх фахівців, зокрема

учителів, пов'язується із набуттям та оволодінням такими структурними складовими:

- системою знань, умінь та навичок у сфері екологічної діяльності;
- індивідуальним практичним досвідом особистості у спілкуванні з природою та з урахуванням її цінностей, мотивів і потреб, бажанням брати особисту участь у її відновленні та збереженні;
- здатністю особистості до ситуативної екологічно доцільної діяльності в побуті та природному середовищі;
- екологічною культурою і світоглядом;
- певними особистісними якостями (екологічною свідомістю й самосвідомістю, екологічною відповідальністю й активністю тощо).

Процес становлення екологічної компетентності студентів ми розглядаємо через призму формування когнітивної складової, екологічних цінностей і мотивів поведінки у довкіллі, які детермінуються зовнішніми освітньо-виховними впливами, рівнем розвитку екологічної самосвідомості й культури особистості та її діяльності.

Носієм екологічної культури, так само як і екологічної свідомості, може виступати певна соціальна група людей або ж окремо взятий індивідуум. Своєю чергою екологічна компетентність притаманна лише особистості. Виступаючи як індивідуальна якість, екологічна компетентність виконує регуляторну функцію стосовно характеру поведінки і діяльності особистості у довкіллі.

Визначальну роль у формуванні екологічної компетенції підростаючого покоління відіграють педагоги, і зокрема – вчителі природничих дисциплін. Тому фахова підготовка студентів – майбутніх учителів, їх екологічна культура, самосвідомість, екологічна грамотність і готовність до природоохоронної й еколого-натуралістичної роботи з дітьми та, як результат, сформованість їхньої екологічної компетентності є надзвичайно важливою складовою професійної педагогічної підготовки.

Аналіз сучасної практики професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін (фізики, хімії, біології, географії та природознавства) дав змогу встановити певну невідповідність у підходах щодо формування екологічної компетентності, яка, загалом, реалізується лише через предметну складову в межах екологічних дисциплін. Тоді формування екологічної компетентності майбутніх учителів вимагає не лише теоретичну підготовку та її практичне втілення, а й становлення світоглядно-ціннісних орієнтирів їх професійної діяльності в інтересах сталого розвитку природи і суспільства.

Головним документом, який регламентує професійну підготовку майбутніх фахівців, є Державний стандарт вищої освіти. У ньому чітко визначаються вимоги до змісту освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти. На сьогоднішній день стандарт вищої освіти для спеціальності 014 «Середня освіта» (за предметними спеціалізаціями) не

затверджений і перебуває у стадії розроблення. У методичних рекомендаціях щодо розроблення змісту стандарту вищої освіти, затверджених МОН України, наведено орієнтовний перелік загальних та фахових (предметних) компетентностей, який може доповнюватися [3]. Зважаючи на аналіз наукових праць з цієї проблематики та результати власних досліджень, пропонуємо розширити перелік загальних і фахових (предметних) компетентностей випускника завдяки, запропонованим вище, структурним складовим екологічної компетентності майбутніх фахівців. Внаслідок цього, формування загальних компетентностей передбачатиме становлення і розвиток екологічної культури й світогляду та деяких особистісних екологічних якостей студента. У кінцевому підсумку фахові компетентності будуть містити екологічні знання, уміння й навички індивідуального практичного досвіду екологічно доцільної діяльності в побуті та природному середовищі, отримані у процесі предметної підготовки. Запропонований підхід цілком відповідає концепції екологізації освіти у вищій школі, яка визнана необхідною умовою реформування вищої освіти в Україні.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, екологічна компетентність учителя як передумова здійснення безперервної екологічної освіти і виховання є актуальною проблемою у діяльності вищих закладів освіти і потребує нових підходів до її оптимального розв'язання. Подальша розробка цієї проблемної області полягає у визначенні педагогічних умов і технологій формування і розвитку екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі фахової підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
3. Методичні рекомендації щодо розроблення змісту стандарту вищої освіти / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>
4. Петрук В. А. Використання нетрадиційних занять у процесі формування професійної компетентності майбутніх випускників технічних ВНЗ / В. А. Петрук // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Серія : Педагогіка і психологія : 36. наук. праць – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2007. – № 21. – С. 246-250.
5. Руденко Л. Д. Взаємодія школи і сім'ї як умова формування екологічної компетентності підлітків / Л. Д. Руденко // Теоретико-

- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Київ, 2005. – Вип. 8. – Кн. 2. – С. 25-27.
6. Сисоева С. О. Європейські вимоги до критеріїв ефективності професійної підготовки фахівців / Світлана Олександрівна Сисоева. Акмеологія – наука ХХІ століття : матер. IV Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2014 р. – С. 36-47.
 7. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Лариса Миколаївна Титаренко. – К., 2007. – 210 с.
 8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы / А. В. Хуторской // Народное образование. 2003. – №2. – С. 58-64.
 9. Черновол Н. Актуальні питання еколого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів / Н. Черновол // Зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного ун-ту ім. П. Тичини. – 2010. – № 22. Ч. 1. – С. 283-291.
 10. Юмашева Л. В. Экологическая компетенция и экологическая компетентность как интегрированный результат экологического образования / Л. В. Юмашева, И. Л. Перфилова, Т. В. Соколова // Интернет-журнал ICSEE. 2012. – № 7 (июль). – С. 157-160.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary] / S. U. Honcharenko. – К. : Lybid, 1997. – 376 p. (in Ukrainian)
2. Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainski perspektvy [Competency Approach in Modern Education: World Experience and Ukrainian Perspectives]: Biblioteka z osvitoi polityky / Pid zah. red. O. V. Ovcharuk. – K.: “K.I.S.”, 2004. – 112 p. (in Ukrainian)
3. Metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia zmistu standartu vyshchoi osvity [Methodical Recommendations for Developing the Content of the Higher Education Standard] / Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/proekty%0standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf> (in Ukrainian)
4. Petruk V. A. Vykorystannia netradytsiinykh zaniat u protsesi formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vypusknnykh tekhnichnykh VNZ [The Use of Non-traditional Classes in the Process of Forming the Professional Competence of Future Graduates of Technical Higher Education Institutions] / V. A. Petruk // Naukovi zapysky VDPU im. M. Kotsiubynskoho. – Seriya : Pedahohika i psykholohiia : Zb. nauk. prats – Vinnytsia : PP “Edelveis i K”, 2007. – № 21. – P. 246-250. (in Ukrainian)
5. Rudenko L. D. Vzaiemodiia shkoly i simi yak umova formuvannia

- ekolohichnoi kompetentnosti pidlitkiv [Interaction of School and Family as a Condition of Formation of Ecological Competence of Adolescents] / L. D. Rudenko // Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. prats. – Kyiv, 2005. – Vyp. 8. – Kn. 2. – P. 25-27. (in Ukrainian)
6. Sysoieva S. O. Yevropeiski vymohy do kryteriiv efektyvnosti profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv [European Requirements for the Criteria for the Effectiveness of Professional Training] / Svitlana Oleksandrivna Sysoieva. Akmeolohiia – nauka KhKhI stolittia : mater. IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – K., 2014 r. – P. 36-47. (in Ukrainian)
 7. Tytarenko L. M. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti studentiv biolohichnykh spetsialnostei universytetu [Formation of Ecological Competence of Students of Biological Specialties of the University] : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Larysa Mykolaivna Tytarenko. – K., 2007. – 210 p. (in Ukrainian)
 8. Khutorskoj A. V. Kliuchevyie kompetentsyy kak komponent lichnostno orientoivannoï paradigmy [Key Competencies as a Component of the Personality-oriented Paradigm] / A. V. Khutorskoi // Narodnoe obrazovaniye. 2003. – No2. – P. 58-64. (in Russian)
 9. Chernovol N. Aktualni pytannia ekoloho-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv [Topical Issues of Eco-pedagogical Training of Future Engineers] / N. Chernovol // Zb. nauk. pr. Umanckoho derzhavnoho pedahohichnoho un-tu im. P. Tychyny. – 2010. – No 22. Ch. 1. – P. 283-291 (in Russian)
 10. Yumasheva L. V. Ekolohycheskaja kompetentsyja i ekologicheskaja kompetentnost kak integrirovannyj rezultat ekologicheskogo obrazovanyja [Ecological Competency and Ecological Competence as an Integrated Result of Ecological Education] / L. V. Yumasheva, Y. L. Perfilova, T. V. Sokolova // Internet-zhurnal ICEE. 2012. – No 7 (ijul'). – P. 157-160. (in Russian)

Аннотация. В статье осуществлен анализ научных подходов к трактовке сущности экологической компетентности будущего специалиста. Уточна соотносённость понятий «компетенция» и «компетентность». Акцентируется внимание на важности формирования экологической компетентности учителя естественных дисциплин как предпосылки осуществления непрерывного экологического образования и воспитания учащейся молодежи. Определена структура экологической компетентности будущего учителя. Предложено углубить и расширить экологической компонентой перечень общих и профессиональных компетенций выпускника высшего педагогического учебного заведения.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, экологическая компетентность, будущий учитель, экологическое образование, высшее учебное заведение.

Abstract. The scientific approaches to the interpretation of the essence ecological competence of the future specialist's are analyzed and summarized. The correlation of the concepts «competency» and «competence» is clarified. The attention is focused on the importance of the formation of ecological competence of the teacher of natural sciences as a prerequisite for the implementation of further ecological education and upbringing of students. The structure of ecological competence of the future teacher is determined. It is proposed to deepen and expand the ecological component of the list of general and professional competencies of a graduate of a higher pedagogical educational establishment.

Key words: competency, competence, ecological competence, future teacher, ecological education, higher education establishment.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2018

О. П. Федоришин

SOCIAL SUPPORT FOR STUDENTS WITH DISABILITIES VIA EDUCATION IN ONTARIO, CANADA

Abstract. The article considers the problems of children with disabilities in education and appeals to provide school leaders and teachers with greater awareness and understanding of the significant impact of learning difficulties on them. Education process should be focused on creating a learning environment that is open and accessible to all students, regardless of age, skills, or situation. Flexible and supportive instruction can be adjusted to meet different students' needs and enables all students to access the curriculum as fully as possible. Via education they get social support which allows them to develop socially and emotionally, they must have access to quality education like other children.

To become more socialized children with disabilities must go to school with other children but not only to special schools. In Canada education is recognized as a fundamental social goal and much is done to increase accessibility in all aspects of society and remove all the barriers that restrict life choices for disabled. Access to school for children with disabilities is often limited by a lack of understanding about their needs, and a lack of trained teachers, classroom support learning resources and facilities.

Key words: children with disabilities, learning environment, flexible instruction, social support, accessibility, socialized learning resources, quality education